

տուհանները, անոնք մեզ ակամայ կը մղեն Արեւմուտքի մեր ռոման եկեղեցիները մտքերնիս քերելու:

Պէտք է խօսիլ նաեւ մանրանկարներուն վրայ որ աշխարհի գեղեցիկ հայկական ձեռագիրները կը պատկերազարդեն, այն քանկագին ոսկերչական առարկաներուն վրայ որ Հայաստանի աշխարհի եկեղեցիներուն մէջ կը պահպանուին: Եւ այդ բոլորը նոյն բանը կը հաստատեն. Արեւելի այդ երկրին մէջ, գոյութիւն ունի ցեղ մը, որ գիտցած է ապրիլ ոչ առանց փառքի եւ որ արժանի է պատմութեան մէջ հաշուի առնուելու:

ՇԱՐԼ ՏԻԼ

Փարիզ, 26 Մարտ 1936

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՀԱԶԱՐ ՀԻՆԳ ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿԸ

ՃԱՌ

ԳԵՐ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԻ

Մեծարգոյ Պ. Նախագահ.

Տիկնայք եւ Պալոններ,

1934/35 տարին, հոկտ. - հոկտեմբեր, արտաքոյ կարգի նշանակալից եղաւ հայ ժողովրդի համար: Ամենայն Հայոց Ս. Կաթողիկոսը բազմաթիւ միտքը յղացաւ այդ տարին յատուկ կոնգրակով յորելեանական տարի հրատարակել, Ս. Գրքի թարգմանութեան 1500ամեակին նշելու: Եփեսոսի ժողովից անմիջապէս յետոյ պէտք է կատարուած լինի այդ գործը, ուրեմն եւ, 434 թուականը սկզբնաւորութեան տարի համարել միանշանակաւ համապատասխան է պատմական տուեալներին:

Արտասահմանեան Հայութիւնը առանց բացառութեան այդ տարեդարձին առթիւ հանդէսներ կազմակերպեց, մի ամբողջ տարի եւ աւելի, մտքով ազդեց իւր հայրերի հետ, երախտագիտական զգացմունքով պանծացնելով նրանց մեծ եւ անգնահատելի գործը:

Այսօրուայ հանդէսը, դարձեալ նոյն 1500-ամեակին նուիրուած, բայց ունի ուրոյն նպատակ եւ նշանակութիւն. մեր բարեկամ օտարազգի զիտնականների կողմից է, Հայերի հետ,

որ գնահատուած է մեր անցեալի այդ հրաշալի գործը եւ գործաշէտ մեր ժողովրդի համայն ստեղծագործութիւնն ու մշակոյթը, քաղաքակրթութեան եւ արուեստի բարձր ոլորտներում սաւառնող Ֆրանսիական այնիւ, մեծ եւ համակրելի ժողովրդի առաջ:

Ուստի եւ մեր ջերմ եւ խորին շնորհակալութիւնն ենք յայտնում Մեծարգոյ Էդուար Սուլիէին, Ֆրանսիական խորհրդարանի փոխնախագահին, որ երկար տարիներէ ի վեր անկեղծ բարեկամութեան ապացոյցներ ունի բերած հանդէպ մեր ազգին, իսկ այսօր իւր նախագահութեամբ եւ խօսքի հրապոյրով աւելացնում է փայլը մեր հանդիսի: Շնորհակալութիւն Համալսարանի վերատեսուչ Պ. Շարլէզի, որ այս հոյակապ սրահը մեր տրամադրութեան տակ դրաւ: Շնորհակալութիւն Ֆրանսիացի մեծանուն զիտնականներին եւ արուեստագէտներին, որոնք իրենց տաղանդաւոր մասնակցութիւնը բերին մեր հանդիսի փառարանութեան, Պ. Պ. Մէյէէի, Շարլ Դիլի, որոնց զեղեցիկ նամակները լսեցիք հայ լեզուի եւ արուեստի մասին, Պրոֆ. Գարրիէլ Միլլէին, Պ. Ամելէ Գաստուէին, Պ. Լազար Լեվիին եւ միւս արուեստագէտներին:

Շնորհակալութիւն եւ Ֆրանսիացի այն հոծ բազմութեան, որ պատիւ են արել իրենց ներկայութեամբ մեր հանդէսը փառաւորելու:

Ս. Գրքի թարգմանութիւնը քրիստոնէութեան բերած մեծ շնորհներից մէկն է. երբորդ դարի կէսերին արդէն հայ եպիսկոպոսութիւնների ղեկավարութեան պատմական տեղեկութիւնն ունինք, բայց պետական կրօն է դառնում այն եւ կազմակերպում իրենց ուրոյն ամբողջութիւն աւելի վաղ քան 312 թուականը, տեղական-քաղաքական, աշխարհադրական եւ ազգադրական յատուկ պայմանների համաձայն, մեր առաքելաշաղկ Ս. Հօր Գրիգոր Լուսուորչի քարոզութեամբ: Քրիստոնէական զաղափարների հետ ազգային անկախ հոգեւոր կեանք եւ զբաղմունքի ստեղծելու տենչն է հայ գրերի զիտի հետ եւ Ս. Գրքի հոյակապ թարգմանութեան գործը, այնպիսի հայրերի կողմից, ինչպէս Ս. Սահակն է եւ Մեսրոպը իրենց աշակերտներով, եւ այդ այնպիսի մի յղիւած եւ բարձր մշակութեան ենթարկուած

լեզուով, որ հայ դասական լեզուի բարձրագույն գաղաթնակէտն է կազմում:

Այս հանդիսի նպատակն է, պարզել քաղաքակիրթ աշխարհի առաջ, եւ ամենից աւելի Փրանսիական մեծ եւ ազնիւ ժողովրդի, որ խաչակրաց արշաւանքներից սկսած լատադոյն աւանդութիւններով կապուած է եղել մեր ժողովրդի հետ, պարզել եւ համոզել, թէ մեր հայրերը եղել են ստեղծագործ ժողովուրդ մշակոյթի շատ մարզերի մէջ, որ նրանք թողել են ոչ միայն իրենց սերունդներին, այլ եւ մարդկութեան, գնահատելի հոգեւոր բարիք:

Հայոց եկեղեցին, փոքր իւր ներգործութեան սահմաններում, բայց իւր ուրոյն նուիրապետական կազմակերպութեամբ, իւր ազգային — ժողովրդական գոնաւորութեամբ, դաւանաբանական ցիւլաններով, եւ որ առաւելն է, վատթարագոյն պայմանների մէջ յարատեւ նահատակութեան գնով իւր զոյութեան պահպանութեամբ, իւր կարեւոր տեղն ունի բնդհանուր քրիստոնէական եկեղեցիների մէջ: Հալածանքի, թշուառութեան, եւ տառապանքի մէջ է, որ մենք պահպանել ենք մեր երկնաւոր Տիրոջ շնորհած այդ մեծ գանձը. կը կամենայինք, որ այս հանդամանքը գնահատուի, երբ խօսք է լինում Հայ եկեղեցու խեղճութեան կամ ազգատութեան մասին: Ո՛ւր է Աթանասների, Կիւրեղների Աղեքսանդրոյ մեծ եկեղեցին, կամ Տերտուղիանի եւ Կիպրիանոսի հիւսիսային Ափրիկէի եկեղեցին:

Բայց այս խեղճութեան մէջ էլ նա եղել է ստեղծագործող, իւր յատուկ ինքնուրոյն եւ թարգմանական գրականութեամբ, պահելով գործեր, որոնց բնագիրները մեր ձեռքը չեն հասել: Հէնց Ս. Գրքի թարգմանութիւնը իւր ճկուն, յստակ եւ գեղեցիկ լեզուով պատուաւոր տեղ ունի Ս. Գրքի թարգմանութիւնների մէջ, որի մասին յատուկ կը խօսէ մեր բարեկամ եւ հայրենակից Պրոֆ. Աղոնցը: Յայտնի է, որ Մարկոսի վերջաւորութիւնը Քրիստոսի յարութեան պատմութեամբ, հայերէն թարգմանութեան մէջ պահպանուած տեղեկութեամբ յայտնի եղաւ, թէ նա Աւետարանի բուն մաս է, այլ Արիստոն երէցի: Նշանաւոր մատենագիր Լիոնի Եպիսկոպոս Իրէնէոսի շատ աշխատութիւնները թարգմանուած են հայե-

րէն, բայց որ կարեւորն է նորա «Յոյցք Առաքելականք»ը միմիայն հայերէն թարգմանութեամբ մատչելի դարձաւ քրիստոնէական աշխարհին: Մեզ յաջողուել է ի մի հաւաքել Հիպոլիդի գրուածքների Փրագմենտներ հայերէն լեզուով, որոնց բնագիրները նոյնպէս չկան: Օրիգինէսի երկու ճառերը ունինք Յովրի մեկնութեան հետ կապուած, որոնք նոյնպէս յունարէն մեր ձեռքը չեն հասել. նաեւ նորա Երգ Երգոցի համառօտ մեկնութիւնը: Տատիանոսի Դիաքեստարէոսի դիտութեան յայտնի դարձաւ հայերէնով. նոյն իսկ Եսսերիոսի Խրոնիկոնի հայ թարգմանութիւնը իւր առանձին արժէքն ունէր երբ յայտնի չէր ուրիշ թարգմանութիւն: Ոսկերեան եւ Կիւրեղ Աղեքսանդրացի, համառօտ նաեւ Եփրեմ Ասորի, ունին Եղեկիէլի մեկնութիւններ, որոնց բնագիրները յայտնի չեն. Կիւրեղ Աղեքսանդրացու մեկնութիւնը պատրաստուած է հրատարակել Հայր Մարիէսը: Տիմոթէոս Էյլիւրոսը, նոյնպէս, մի և երկու բնութեան քրիստոսաբանական պէճերի մի կարեւոր աղբիւր, յայտնի դարձաւ հայերէն թարգմանութեամբ, նախ քան յայտնի կը լինէր թէ ասորերէն թարգմանութիւնը եւս կայ:

Հինգերորդ դարու փւր լեզուի գեղեցկութեամբ աննման Եզնիկ Կողբացին իւր Եղծ Աղանդոց գրուածքով Պարսից Սասանեան շրջանի դրազաշտական կրօնի մասին տուած տեղեկութիւններով, մասամբ եւ Եղիշէն, կարեւոր աղբիւր է: Եզնիկը կարեւոր է նաեւ Մարկիոնի աղանդի մասին հաղորդած տեղեկութիւններով: Մեսալեան եւ Պաւղիկեան աղանդների մասին որոշ տեղեկութիւններ ունինք հայ եկեղեցական կանոնների եւ Օձնեցու ճառերի մէջ, ինչպէս եւ հայ հոգի վերայ երեւան եկած Թոնդրակեցիների մասին, որ բողոքական շարժման հնագոյն երեւոյթներն են արեւելքում, Լաստիվերտցու եւ Գրիգոր Մագիստրոսի երկերի մէջ:

Հայ պատմագրական գրականութիւնը արժանի է խորին ուշադրութեան իւր բազմարժանեղակ եւ երկարատեւ ժամանակի զոյութեան պատճառով. այստեղ մենք աղբիւրներ ունինք Սասանեան Պարսից, Բիւզանդացիների, Կովկասեան աղգերի, Արարների, Սելջուկների, Ռաշակիւնների, Մոնղոլների, Լէնկթիմուրի եւ որդւոց, սեւ եւ սպիտակ Խոյերի, նոր Պարսից

և Թամանցուց պատերազմների և կեանքի մասին. առանց Հայ պատմագրութեան պակասաւոր կը լինի թուած ազգերի մասին հասկացողութիւն կազմել:

Հայ եկեղեցու հոգեւոր երգերը՝ Ապաշխարութեան և Քրիստոսի կեանքի վերջին օրերի հետ կապուած, Ս. Մեսրոպի և Սահակ կաթողիկոսի գործ համարուած, խոր կրօնականութեան արտայայտութիւններ են: Գրիգոր Նարեկացին իւր աղօթքներով, մեղքի խորը դիտակցութեան հետ կապուած շնորհաց վարդապետութեամբ՝ Պօղոս Առաքեալի անուան արժանի աշակերտ, և Աւգուստինին հաւասար եկեղեցու հայր, միայն՝ բանաստեղծական յոյգերով և ապրումներով արտայայտուած: Ներսէս Շնորհալին իւր հոգեւոր երգերի, տաղերի, աղօթքների բաղձատեսակութեամբ, պատկերաւոր և խորը բանաստեղծական ստեղծագործութիւններով պատիւ կարող է բերել քրիստոնեայ ամենամեծ ազգերին ևս: Հայ բանաստեղծութեան մասին կը խօսէ մեր բարեկամ Պ. Զօպանեանը:

Հայ արուեստներից ճարտարապետութիւնը իւր բազմատեսակ և ուրոյն երևոյթներով, եւից — փէ. դարը, հայ գրչութեան և մանրանկարչութեան արուեստները՝ 20,000ի չափ ձեռագրով, փոքր զանձ չափի մատակարարեն Առաջաւոր Ասիայի քրիստոնեայ և մահմեդական ազգերի նոյն արուեստների և մշակոյթների հասկացողութեան և փոխարարութեան լուսարանութեան գործում: Հայ երաժշտութիւնը նոյնպէս իւր եկեղեցական և ժողովրդական երևոյթներով սկսել է հետաքրքրութիւն դարձնել երաժշտական աշխարհում: Այս արուեստների նշանակութեան մասին կը խօսեն այնպիսի հեղինակաւոր անձնաւորութիւններ, ինչպէս Պ. Պ. Մէյէն և Ամէզէ Գաստուէն:

Այս համառօտ թուումները բնորոշում են մեր անցեալ ստեղծագործութիւնը, բայց և պարզում մեր ներկայ ձգտումներն ու ապագայի յոյսերը հոգեւոր ստեղծագործող կեանքի մարդերում: Հայաստանի և մեր արտասահմանեան Հայոց ցուցաբերած հոյլը գրողներին, ու արուեստագէտներին՝ երաժշտութեան, նկարչութեան և պլաստիկայի, թատերական և

կինոյի և այլն, ցայտուն ապացոյցն է մեր տահմային հոգեկան ընդունակութեանց և ձգտումների:

Կրկնելով մեր շնորհակալութիւնները դիտութեան և արուեստի վաստակաւոր ներկայացուցիչներին իրենց բերած օթանդակութեանը համար մեր գործի մէջ, աւելացնում ենք մեր մաղթանքը. Կեցցէ՛ Քրանսիական աղնիւ և մեծ ժողովուրդը, որ միշտ քաղաքակրթութեան և մշակոյթի առաջաւոր ազգերի շարքումն է եղել դարերից ի վեր: Կեցցէ՛ այդ աղնիւ և հիւրընկալ ժողովրդի կառավարութիւնը, որ իւր բնիկ երկրի մէջ բարի ասպնջական է եղել մեր ժողովրդի բեկորների համար:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

Պարոն նախագահ, Սրբազան Հայրեր,
Տիկիներ, Պարոններ,

Ինչ որ կը պանծացնենք այսօր այս հանդիսաւոր տօնակատարութեամբ, ոչ միայն նշանաւոր գէպքն է Աստուածաշունչի հոյակապ հայ թարգմանութեան, այլ և հիմնարկութիւնը հայ գրաւոր մատենագրութեան, վերջնական կազմաւորումն է՝ մեր երկրին մէջ՝ ազգային ամբողջ մշակոյթի մը, ինքնայատուկ արուեստի մը, որոնք անմիջական հետեւանքը եղան այդ մագիստրական ու բեղմնաւոր թարգմանութեան, բարոյական այն աներեւակայելի զէնքն է զոր իր ինքնութեան դիտակից դարձած հայ հոգիէն ստեղծուած այդ մշակոյթը կազմեց, պահպանելու համար՝ դարերու բնթացքին՝ հակառակ այնքան յեղաշրջմանց ու ազէտներու՝ մեր ազգին գոյութիւնը:

Նախ քան քրիստոնէութեան Հայաստանի մէջ տիրապետումը, որ տեղի ունեցաւ Գ. դարու սկիզբը՝ դարձովը Տրդատ թագաւորին (որ աշխարհի առաջին քրիստոնեայ թագաւորն էր) ու նախ քան մեր մեծ Մաշթոց-Մեսրոպի ձեռքով հայ այբուբէնի դիւար, այն բոլոր դարերու ընթացքին ուր մեր երկիրը մերթ դիւարական ու քաղաքական մեծ զօրութեան մը հասած է, աւելի իսկ մեծ քան ինչ որ ունէր